

MIOMIR ABOVIĆ

Univerzitet Mediteran-Podgorica

Vaka Djurovića bb, Crna Gora – 81000 Podgorica

e-mail: abovicmiomir@t-com.me

UPOTREBA I GRAMATIKALIZACIJA NEKIH VEZNIČKIH JEDINICA U JEZIKU IVANA MAŽURANIĆA

U radu se razmatra upotreba određenih vezničkih jedinica u jeziku Ivana Mažuranića. Posebna pažnja biće usmjerena na načine upotrebe, a takođe i na razlike u upotrebi datih vezničkih jedinica u odnosu na savremenu jezičku normu.

KLJUČNE RIJEČI: *Ivan Mažuranić, jezik, sintaksa, uzrok, veznici, zavisna klauza.*

U ovom radu ukazaćemo na neke, najuopštenije rečeno, sintaksičke (sintaksičko-stilske) značajke Mažuranićevog jezika. Preciznije, pažnju ćemo fokusirati na način upotrebe određenih vezničkih jedinica u jeziku Ivana Mažuranića i odnos modaliteta upotrebe datih vezničkih jedinica prema savremenoj jezičkoj normi. Istraživanje ćemo vršiti na korpusu koji čine Mažuranićevi govori i politički spisi objedinjeni u knjizi *Izabrani politički spisi*.¹

Prva značajka sintakse veznika Mažuranićevog jezika na koju ćemo obratiti pažnju jeste specifična i (sa aspekta savremenog sinhronijskog presjeka) neobična upotreba veznika **niti**. U jednom od savremenih normativnih priručnika hrvatskog jezika tvrdi se da "... veznik **niti** često povezuje dvije surečenice sastavnih rečenica i to pod uvjetom da su obje niječne, npr. Nisu dolazili niti su se javljali (nije npr. ovjereno * Dolazili su niti su se javili ili sl.)."² Bitan uslov za upotrebu veznika **niti** je, znači, niječnost obiju surečenica nezavisno-složene rečenice. Takvu upotrebu ovog sastavnog veznika nalazimo i kod Mažuranića. Primjeri:

Upravo zato nije narod trojedne kraljevine tih zakona nikada **niti** proglasio, **niti** za valjane priznao... (*Izabrani politički spisi*, 249) ... a sve što prelazi ovaj okvir to scijenim da ne bi bilo **niti** na svom mjestu, **niti** je sada vrijeme o tom govoriti. (*Izabrani politički spisi*, 150).

Međutim, pored ovog konteksta u kojem je (da tako kažemo) upotreba veznika **niti** iz ugla prosječnog govornika B/H/S/CG jezika uobičajena i ovjerena, u Mažuranićevom jeziku nailazimo, sa aspekta jezičke kompetencije savremenog govornika datog jezika i književnojezičke norme, i na neovjerenu i nenormativnu upotrebu ovog veznika registrovanu u sljedećim primjerima:

¹ Ivan Mažuranić, *Izabrani politički spisi*, Golden marketing, Narodne novine, Zagreb, 1999.

² Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

Nego diploma listopadska stoji još nepomična i danas, niti su ugarski susjedi naši još od ovog časa svrhe svoje postigli. (*Izabrani politički spisi*, 104)

Ugarska dakle, sa svojom godinom 1848. još sveudilj stoji u borbi s diplomom listopadskom, niti se još ovaj čas znade, kako će se ta borba svršiti. (*Izabrani politički spisi*, 104)

U tom će slučaju politična prava ugarske kraljevine bit ona ista koja i naša, niti će bit za nas ikakva razloga, da budemo u društvu tjesnijem sa zemljom, koja nam ne ima dat nikakova politička prava... (*Izabrani politički spisi*, 104)

Za Rijeku, gdje se osim našeg nješto i talijanski – i za hrvatsko, od njih tako nazvano "mađarsko" primorje, gdje se samo naš jezik govori, niti se, kao ni u Rijeci, rječice mađarske čuti može, opredijelili su oni također mađarski jezik za službeni... (*Izabrani politički spisi*, 211)

Upotrebu ovog veznika poslije potvrdne rečenice konstatuje, za jezik osamnaestog i devetnaestog vijeka, i *Etimološki rječnik slovenskih jezika*. Navode se primjeri u kojima se ovaj veznik upotrebljava "... po kladne větě: divojka upade... u vodu, nit' ju je odmah tko pomoći možaše (18. st.); ja znam, gde je Beograd, niti trebam... da mi kazuju; prezirahu ga niti mu donesoše dare (Daničić)." ³ Svi navedeni primjeri iz Mažuranićevog jezika mogli bi se transformisati tako da se upotrebi sastavni veznik I i negirana forma glagola u drugoj surečenici npr. Nego diploma listopadska stoji još nepomična i danas, niti su ugarski susjedi naši još od ovog časa svrhe svoje postigli. Nego diploma listopadska stoji još nepomična i danas i nisu ugarski susjedi naši još od ovog časa svrhe svoje postigli. Smisaona suština nezavisnosložene rečenice pri ovakvoj preoblici ne bi se, naravno, promijenila sem što bi se, upotrebom veznika I gramatička forma sastavnog veznika logički upodobila afirmativnosti i potvrdnosti prve surečenice. Upravo je sastavni veznik jedinica koja svojom semantikom unosi diferencijalni momenat između forme nezavisnosloženih rečenica kakvu nalazimo u jeziku Ivana Mažuranića i njihovih navedenih (eventualnih) preoblika. Analizom primjerâ ekscerpiranih u Mažuranićevom djelu dolazimo, dakle, do pitanja značenja veznika kao vrste riječi. Dominantno značenje veznika u lingvističkoj literaturi određuje se kao operativno značenje. ⁴ Referencija pomenute sintagme iscrpljuje se u tvrdnji "... da su veznici ciljane instrukcije u odnosu na sintaktičke jedinice. Posebnost tih instrukcija treba vidjeti u tome da značenjski ne identificiraju neke izvanjezične pojavnosti, nego koncepte koji su usmjereni prerađivanju pojmovnog znanja." ⁵ U nastavku se, međutim, dodaje da "... dominantnost toga tipa značenja... nimalo ne isključuje prisutnost manjeg ili većeg denotativnog ili leksičkog značenjskog dijela." ⁶ Tako je i za veznik niti pored koncepta sastavnosti nužno vezana i sema negiranost. Konkretno, u navedenim primjerima iz Mažuranićevog jezika, što nas vraća na konstataciju iz *Gramatike hrvatskoga jezika* o tome da veznik niti povezuje dvije surečenice sastavnih rečenica pod uvjetom da su obje niječne, upotrebom veznika niti pored ekspliciranog ističe se i presuponirani sadržaj prve surečenice. Na

³ *Etimologický slovník slovanských jazyků, Slova gramatická a zajmena*, Svazek 2, Praha 1980.

⁴ Barbara Kunzmann-Müller, "Vezni u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku", *Zbornik Zagrebačka slavističke škole*, Zagreb, 2004, s. 32.

⁵ *Isto*, 32

⁶ *Isto*, 33

primjerima naših rečenica to znači, u prvoj, da diploma listopadska ni danas nije ukinuta, u drugoj da Ugarska još nije uspjela poništiti diplomu listopadsku, u trećoj da Ugarska neće imati prava većih od naših i u četvrtoj da mađarskom jeziku nema traga u hrvatskom primorju. Ovim postupkom prividne vezničke nekorelacije, da ga tako nazovemo, stilski se nesumnjivo kreira kvalitetniji iskaz, drugim riječima kreira se informativno slojevitiji i funkcionalno učinkovitiji iskaz. Poređenja sa eventualnim preoblikama sa veznikom I i negiranom formom predikata druge surečenice bjelodano to pokazuju – ako bismo izvršili tu preobliku, presuponirani sadržaj prve surečenice izgubio bi na planu izrazitosti i komunikativnom značaju. U formi koju ti iskazi imaju u jeziku Ivana Mažuranića, međutim, dolazi do izražaja i eksplicirani sadržaj prve surečenice, a upotrebom veznika **niti** i presuponirani sadržaj te surečenice što za posljedicu ima efektiniji utisak koji cjelokupni iskaz ostavlja u svijesti primatelja poruke.

Sljedeći fenomen kojim ćemo se pozabaviti u ovom radu imanentan jeziku Ivana Mažuranića jeste upotreba veznog kompleksa instrumental pokazne zamjenice *to* + komparativ pridjeva + veznik *čim* odnosno upotreba složenog veznika *tim većma* (*više*) *čim*. Pogledajmo ekscerpirane primjere:

Radost naša nad previšnjim priznanjem tolikih i tako važnih prava trojedne ove kraljevine, i zahvalnost srdaca naših prema očinskoj brigi posvećenoga Vašega Veličanstva tim je veća, tim besmrtnija, čim je previšnje ovo ručno pismo sjajniji i vjerodostojniji svjedok o tom, da će historična prava... uistinu i bez svakog uštrba i trojednoj ovoj kraljevini povraćena biti. (*Izabrani politički spisi*, 230)

Ova težnja postade za nju tim pogibeljnijom čim se više od dana do dana upletaše u nju ideja prevlade mađarske narodnosti. (*Izabrani politički spisi*, 249)

Veliko i božanstveno ovo načelo probudilo je u srcih vjerne vazda Veličanstva Vašega trojedne kraljevine... radost tim veću, čim je dublji i širi jaz onaj, koji se u ovoj kraljevini, u posljednje nepravilno doba ovo, nahodijaše među pravom i činom... (*Izabrani politički spisi*, 225)

Ako su sva ova prava naša, kojih priznanje i ispunjenje preponizno molimo, sama po sebi jasna kao sunce, preporučuje se pospješno ispunjenje gori naznačene točke II tim većma čim je s jedne strane naravnije, da narod hrvatsko-slavonski ne mirnim srcem ni hladnom krvi, vijećat o budućem odnošaju svom prema Ugarskoj sve dotle, dok je udes njegov... spojen s nezakonitijem za nj ministarstvom državnim... (*Izabrani politički spisi*, 228)

... probuđuje u grudih naših radost i zahvalnost tim veću i uzdići će slavu posvećenoga Veličanstva Vašega tim više, čim su većma i oci naši i slavni praroditelji Vašega Veličanstva, kroz nekoliko već vjekova, o tom bez uspjeha radili i nastojali. (*Izabrani politički spisi*, 232)

Navedeni primjeri zanimljivi su sa stanovišta formiranja vezničkih jedinica i razvoja vezničkog sistema. U svim primjerima zavisnom klauzom iskazuje se uzrok javljanja situacije denotirane upravnom rečenicom. Razlika među navedenim primjerima je u formalizaciji načina uvrštavanja zavisne (uzročne) klauze u upravnu. U prva dva primjera, naime, u poziciji subjekta upravne rečenice su imenice koje označavaju određena stanja, pridjev u komparativu u funkciji je predikativa upravne

rečenice i denotira intenzivniji stepen ispoljavanja stanja označenih imenicama u poziciji subjekta, dok se zavisna klauza kojom se označava razlog javljanja situacije na koju denotira upravna rečenica uvodi diskontinuiranim veznikom **tim čim**. U trećem primjeru komparativ pridjeva *velik,-a, -o* atributivna je odredba imenice u poziciji objekta u upravnoj rečenici, a zavisna klauza takođe se uvodi veznikom **tim čim**. U četvrtom i petom primjeru, međutim, zavisna klauza uvodi se kompleksom **tim više čim (tim većma čim)** koji u ovim primjerima funkcionise kao pravi složeni veznik.⁷ Zanimljiv je odnos između navedenih primjera iz kojeg kao da možemo izlučiti razlog obrazovanja baš složenog veznika **tim više/većma čim** kao sredstva za formalizaciju uzročne veze u određenim primjerima. Naime, dok se u prva tri primjera fokusira intenzifikacija i značaj ispoljavanja određenih stanja nominovanih odgovarajućim imenicama (radost, težnja) oblikom pridjeva u komparativu koji stoje uz te imenice u okviru upravnih rečenica, u četvrtom i petom po redu navedenom primjeru želi se fokusirati i apostrofirati iznimni značaj uzroka (razloga) za pojavu situacija denotiranih upravnim rečenicama tj. apostrofira se sadržaj zavisnih klauza, što prati redefinisanje odnosa unutar zavisnosloženih (višestrukosloženih) rečenica, reorganizacija jezičkih jedinica (uključivanjem priložne komponente *više, većma* u sastav veznika sa intencijom intenzifikacije, naglašavanja značenja jezičkog kompleksa koji slijedi kao prouzrokovala situacije denotirane upravnom rečenicom) i pojava složenog veznika **tim više/većma čim**. U jeziku Ivana Mažuranića nalazimo i složeni uzročni veznik **tim više što** npr. Ovi crni glasovi, ove gorke odluke ražalostile su **tim više** sav narod hrvatsko-slavonski, **što** je Vaše Veličanstvo opetovano izjavilo pred svijetom, da je hrvatsko-slavonska Krajina cjeloviti dio kraljevine Hrvatske i Slavonije... (*Izabrani politički spisi*, 237). Posmatrano sa aspekta savremenog sinhronijskog presjeka veznik **tim više/većma čim** odlikuje se izvjesnom arhaičnošću u odnosu na veznik **tim više što**. Sa funkcionalne tačke gledišta, opet, mogli bismo reći da se veznikom **tim više/većma čim** unekoliko efektivnije i upečatljivije naglašava važnost sadržaja zavisne klauze kao uzroka za nastanak situacije denotirane upravnom rečenicom nego što je to slučaj sa veznikom **tim više što**.

Zanimljiva je u Mažuranića i upotreba priložnog relativizatora mjesta u poziciji u kojoj bismo očekivali priložni relativizator vremena. Primjeri:

Gospodo moja, mi hvala Bogu živimo sad u takvo doba, gdje se smije otvoreno govoriti... (*Izabrani politički spisi*, 105)

To ne samo da je izrečeno u nevrjeme, jer su prošla u Austriji ona vremena, gdje su se narodi bez upitanja prodavali i poklanjali... (*Izabrani politički spisi*, 200)

... buduć da se je ovo u sadašnje doba, gdje su raskidane sve ustavotvorne vlasti... (*Izabrani politički spisi*, 221)

Trinaest po gotovu godina prođe... trinaest godina kobnih, gdje ga je crna i studena noć pritisnula... (*Izabrani politički spisi*, 233)

⁷ Ovdje prihvatamo definiciju složenih veznika L. Vukojevića i L. Hudeček po kojoj su složeni veznici "... skupine posve ustaljena i nepromjenjiva unutarnjeg ustrojstva u kojima u pravilu nema pravih leksičkih punoznačnica." (L. Vukojević, L. Hudeček – Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina, u knjizi: *Sintaktičke kategorije*, Osijek, 2007, 287.

Upotrebu priložnog relativizatora mjesta u poziciji priložnog relativizatora vremena moguće je objasniti primatom spacijalnih odnosâ i širenjem gramatičkih sredstava iz semantičke zone spacijalnosti u apstraktnija semantička polja. Sa druge strane, upotrebom mjesnog relativizatora u navedenim primjerima obogaćuje se sadržajni plan iskaza – uz eksplicitnu predstavu o preciziranju pojma – oznake temporalne jedinice u upravnoj rečenici na vremenskom planu, uvođenjem zavisne klauze veznikom *gdje* implicitno se, na neki način, stvara u svijesti čitaoca/ slusaoca i predstava o prostornoj lokalizaciji situacije, tj. ostvaruje se cjelovitost vremenskoprostorne lokalizacije situacije označene zavisnosloženom rečenicom.

Rezimirajući, možemo reći da je rad zamišljen kao kratak uvid u određene specifičnosti i zanimljivosti upotrebe veznikâ u jeziku Ivana Mažuranića uz napomenu da jezik ovog pisca i državnika, napose njegova sintaksička problematika, zaslužuje pomnije interesovanje jezikoslovaca i da je inspirativan za istraživanje nekih pitanja što se tiču opštije sintaksičke problematike, primjerice obrazovanja višestruko složenih rečenica, upotrebe participskih konstrukcija, infinitiva itd., itd.

IZVORI

Mažuranić, Ivan. 1999, *Izabrani politički spisi*, Zagreb: Golden marketing, Narodne novine.

LITERATURA

Etimologický slovník slovanských jazyků, Slova gramaticka a zajmena, Svazek 2, Praha, 1980.

Barbara Kunzmann-Müller, "Veznici u suvremenome hrvatskom jeziku", *Zbornik Zagrebačke slavističke škole* (2004), str. 29-39.

Josip Silić, Ivo Pranjković, 2005, *Gramatika hrvatskoga jezika.*, Zagreb: Školska knjiga.

Luka Vukojević, Lana Hudeček, "Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina", *Sintaktičke kategorije* (2007), Osijek, str. 283-335.

USAGE AND GRAMMATICALISATION OF SOME CONJUNCTIONS IN THE LANGUAGE OF IVAN MAŽURANIĆ

This paper deals with the usage of some conjunctions in the legal and political works of Ivan Mažuranić. Moreover, it deals with certain aspects in which the conjunctions *nor*, *thereby*, *as soon as*, and *whereas* are used.

KEY WORDS: *Ivan Mažuranić, syntax, cause, conjunctions, dependent clause.*

